

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

Постановка проблеми. У ХХІ ст. професійна освіта повинна максимально враховувати потреби економіки, випереджати технічну реконструкцію промисловості, тісно інтегруватися з наукою, виробничою сферою, а також сферою побутового обслуговування. Завдання професійно-технічної освіти України в цих умовах — забезпечити підготовку молоді до сучасних і майбутніх ринків праці, орієнтуватися на провідні підприємства, гарантувати випускникам конкурентоспроможність здобутої робітничої кваліфікації, яку визначають не лише одержані знання, професійні вміння й навички, а й власний досвід, психологічні, інтелектуальні, фізичні якості, мобільність, підприємництво, комунікабельність тощо.

Підготовка майбутніх фахівців у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) ґрунтується на основних положеннях Національної стратегії розвитку освіти в Україні, яка визначає курс на виховання людини інноваційного типу мислення та культури шляхом створення інформаційного освітнього простору [4]. Модернізація системи професійної освіти вимагає комплексного вирішення на всіх рівнях. Як зазначає В. Кремень, «модернізуючи освіту, маємо по-новому відповісти на ряд запитань: чого навчати, як вчити, на чому вчити, скільки вчити...» [3].

Натомість у вітчизняній профтехосвіті протягом останніх десятиліть виникла низка суперечностей, які актуалізують переосмислення змісту і структури науково-методичного забезпечення ПТНЗ, удосконалення навчально-виховного процесу, використання новітніх форм, методів і технологій професійної підготовки. Це потребує досліджень теоретико-методологічних і методичних основ модернізації професійно-технічної освіти відповідно до нової парадигми освіти, обґрунтування можливостей компетентнісного, діяльнісного, інтегративного, синергетичного та інших підходів до вирішення проблем підготовки виробничого персоналу.

Аналіз попередніх досліджень. Концептуальні засади модернізації освіти розкрито у працях В. Андрущенка, Б. Гершунського, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, О. Новікова, І. Смірнова. На необхідності підвищення ефективності підготовки робітників наголошують С. Батишев, Р. Гуревич, Н. Кузьміна, М. Махмутов, Н. Ничкало, В. Радкевич та ін. На основі наукових досліджень нині здійснюються заходи, спрямовані на оновлення системи професійної освіти України відповідно до потреб ринку праці.

Пріоритетним напрямом державної політики в галузі профтехосвіти є її регіоналізація, децентралізація управління, впровадження інноваційних підходів з метою забезпечення якості професійної підготовки. Проте, не зважаючи на окремі зрушення, гострими залишаються проблеми: відсутності механізму задоволення перспективних потреб економіки у трудових ресурсах, несформованості громадсько-державного управління та незалежного контролю якості, дієвого залучення соціальних партнерів, недостатньої соціальної захищеності педагогів, ресурсного забезпечення, створення електронних освітніх ресурсів для робітничих професій тощо.

Як констатують вітчизняні дослідники (Г. Васянович, С. Гончаренко, Г. Єльнікова, Р. Гуревич, І. Зязюн, В. Кремень, П. Лузан, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Ягупов та ін.), мета модернізації ПТО полягає в підвищенні якості освіти до європейського рівня, переорієнтації на суспільні потреби і ринок праці, покращення діяльності навчальних закладів. Це потребує структурних змін у професійній школі, оновлення системи управління, прозорості законодавчих та управлінських рішень [2, с. 9].

Мета статті — розкрити науково-методичні підходи до розвитку професійної освіти, базові принципи модернізації професійно-технічної освіти, а також запропонувати напрями підвищення ефективності ПТО.

Виклад основного матеріалу. Розвинуті країни надають першочергового значення вирішенню проблем професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, розвитку та підвищенню якості трудових ресурсів як важливого чинника піднесення виробництва та сфери обслуговування. До чинників, які визначають ефективність професійної освіти, в Європі належать: адекватне фінансування; якість освіти; продумана національна політика в галузі професійної освіти; підтримка соціальних партнерів; організація навчання протягом усього життя; взаємозв'язок виробничих структур, установ, організацій, громад з державними і приватними закладами професійної освіти; ефективна професійна орієнтація молоді; система незалежної сертифікації на основі стандартів; системна організація мережі професійного навчання [6, с. 32].

Управління розвитком і підтримка професійної освіти з боку урядів європейських країн ґрунтується на систематичному моніторингу та використанні різноманітної інформації: про потребу на професійну підготовку; чисельність населення, галузеву структуру економіки та професійний склад робочої сили; пропозиції системи освіти, ресурси різних типів і рівнів навчальних закладів; передбачувану тривалість навчання; наповнюваність груп, кількісне співвідношення педагогів професійного навчання та учнів, навчальні програми, рівні кваліфікації, навантаження та оплату педагогів; про ефективність використання ресурсів у системі професійної освіти. Асоціації роботодавців беруть активну участь у виробленні та реалізації державної політики щодо підготовки персоналу, вивчають потреби та можливості працевлаштування, рівень розвитку виробництва, економічні, соціальні та культурні завдання освіти.

Таким чином, професійна освіта в європейських країнах є гнучкою та, водночас, інтегрованою структурою, яка використовує найбільш ефективні варіанти професійної підготовки. Безперечно, система професійної освіти України теж потребує оновлення, приведення у відповідність до потреб суспільства, модернізації матеріально-технічної бази, науково-методичного забезпечення. На думку Н. Ничкало, система профтехосвіти вимагає вже не реформування, а **трансформації** (зміни істотних властивостей), що потребує адекватної державної політики [5, с. 4-5]. Підвищення якості підготовки фахівців може бути досягнуто шляхом постійного оновлення змісту, оптимального планування та організації навчального процесу, впровадження ІКТ, підвищення компетентності педагогічного персоналу.

Суттєву інформаційну та матеріальну допомогу профтехосвіті надають міжнародні організації. Зокрема за результатами проекту Європейського Союзу TACIS «Підвищення ефективності управління системою ПТО на регіональному рівні в Україні» та українсько-канадського проекту «Децентралізація управління професійним навчанням в Україні» підготовлено науково-методичні рекомендації щодо оновлення адміністративних та інших підходів у підготовці фахівців. Необхідний рівень підготовки кваліфікованих робітників забезпечать, на погляд науковців і практиків, державні освітні стандарти нового покоління. Закладений у них компетентнісний підхід дає можливість так проектувати зміст навчання, щоб забезпечити в майбутніх фахівців формування навичок оперативного вирішення виробничих проблем, умінь діяти самостійно і відповідально в межах повноважень, відповідно до професійних обов'язків, розвивати компоненти етичної культури, які є чинниками творчості [7, с. 63].

Провідні українські та російські науковці висловлюють необхідність вироблення принципів модернізації ПТО, що забезпечить її випереджальний розвиток адекватно до змін, які відбуваються у країні та світі. Для цього потрібні інтенсивні наукові дослідження шляхів переходу до державно-громадської моделі управління професійною освітою, співзасновництва, багатоканального фінансування, перерозподілу повноважень на користь роботодавців, замовників кадрів при збереженні ролі держави в забезпеченні доступності та

якості освіти. І. Смірнов пропонує десять базових принципів модернізації професійно-технічної освіти [1, с. 2-3].

- 1) *Державні гарантії доступності та якості професійної освіти.*
- 2) *Соціальна відкритість і синергетичний розвиток освіти.*
- 3) *Практикоорієнтованість професійної освіти.*
- 4) *Державно-громадське управління професійною освітою.*
- 5) *Автономізація закладів професійної освіти.*
- 6) *Наступність стандартів професійної освіти.*
- 7) *Незалежне оцінювання якості випускників професійної освіти.*
- 8) *Фінансування як функція управління.*
- 9) *Увага до виховних аспектів професійної підготовки.*
- 10) *Покращення кадрового забезпечення.*

До цього доцільно додати повноцінне матеріально-технічне забезпечення та підтримання належної навчально-виробничої бази. Лише за їх наявності можна підготувати по-справжньому кваліфікованих фахівців, затребуваних економікою регіону. Робітничі кадри треба готувати на сучасних технологіях, за допомогою електронних навчально-методичних комплексів, з урахуванням економічних реалій і найближчих перспектив високотехнологічних галузей. На жаль, Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр. у цій частині не виконується.

Запропоновані принципи охоплюють увесь комплекс із забезпечення організації та управління професійної освіти і на державному рівні, і на регіональному рівні, і на рівні навчального закладу. Органам управління освітою необхідно розробити регіональну програму реструктуризації мережі ПТО шляхом створення ресурсних центрів (досвід РФ), скласти план заходів щодо її виконання, провідним компонентом яких мають стати цільові програми постачання навчально-тренажерного й іншого обладнання, а також методики розрахунків регіональних нормативів бюджетного фінансування навчання з високо-, середньо- та низьковитратних професій.

Передусім, на умовах відкритого конкурсу повинні бути визначені базові (опорні) ПТНЗ, які мають досвід експериментальної педагогічної діяльності, усталені міцні зв'язки із замовниками кадрів, у тому числі міжнародні, і стабільні позабюджетні надходження. Прикладом такого закладу є *Львівське вище професійне училище ресторанного сервісу і туризму*. Завдяки зусиллям педагогічного колективу, це престижний заклад із найновішим устаткуванням. Кабінети, лабораторії, виробнича база оснащені комп'ютерами, мультимедійною технікою, які об'єднані в локальну мережу з виходом в Інтернет. У навчально-виробничий процес упроваджені новітні педагогічні технології. Успішно діє власний навчально-тренувальний центр. Окрім того, заклад розвиває тісні зв'язки із зарубіжними партнерами, завдяки яким проходить стажування викладачів, участь у міжнародних проектах. У 2011-2013 рр. у Польщі стажувались 193, у Словаччині 6 та у Франції — 60 учнів. Майбутні фахівці, які пройшли практику за кордоном, отримують європейський досвід роботи з клієнтами, опановують сучасні технології ресторанно-готельної галузі відповідно до світових стандартів.

Для створення дієвих ресурсних центрів на основі кращих ПТНЗ має бути підготовлена відповідна нормативно-правова база, проводиться робота зі створення електронних бібліотек з комплектами педагогічних програмних засобів і довідкової інформації, доступом до веб-сайтів та освітніх порталів. На державному рівні має передбачатися виготовлення та постачання віртуальних тренажерів сучасного виробничого обладнання, а також навчально-методичних комплексів електронних освітніх ресурсів для професій, які користуються попитом на ринку праці. Кожен ресурсний центр буде самостійно створювати, поповнювати і підтримувати свій електронний портал. Це дозволить вирішити питання з дефіцитом навчально-методичного забезпечення, особливо за новими професіями.

З метою налагодження зв'язків із замовниками кадрів, слід розвивати взаємовигідне

соціальне партнерство, що передбачає взаємодію ПТНЗ з підприємствами, регіональними та муніципальними органами управління, службами зайнятості тощо. Соціальне партнерство дає змогу: отримання необхідної інформації з метою прогнозування обсягів і профілів профпідготовки; участь роботодавців у розробленні вимог до змісту та якості навчання, його оцінюванні; стажування та підвищення кваліфікації викладачів і майстрів виробничого навчання безпосередньо на виробництві; додаткове фінансування; зміцнення матеріально-технічної бази.

Територіально-географічне розташування ресурсних центрів ПТО має сприяти розвитку економіки регіону шляхом її насичення фахівцями високої кваліфікації. Водночас, створення регіональних ресурсних центрів не означає ліквідацію інших закладів професійної освіти, які успішно функціонують. Нам, як і багатьом українським науковцям, видається більш доцільним віднесення колишніх технікумів, які продовжують готувати молодших спеціалістів, до галузі професійної (професійно-технічної) освіти та об'єднання їх в одну систему з ВПУ, Центрами ПТО, професійними ліцеями. Це потребує законодавчого врегулювання.

В Україні за сприяння Міністерства освіти та науки вже близько десяти років діють і відкриваються нові регіональні навчально-практичні центри сучасних технологій, зокрема за підтримки компаній «Хенкель-Баутехнік» (Cerezit) і «Кнауф» (Knauf), які проводять підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації учнів, педагогів, незайнятого населення. Цей досвід співпраці навчальних закладів і соціальних партнерів є одним з перших кроків до перетворення ПТНЗ в затребувані центри професійної освіти, оснащені новітнім високотехнологічним обладнанням. У цьому контексті хочемо відзначити позитивний досвід міжнародної співпраці у сфері професійної освіти *Львівського вищого професійного художнього училища*, яке з 2008 р. уклало угоду про співпрацю з Фондом Е. Шьока та ТзОВ «Німецьке товариство з міжнародного співробітництва» (CIZ). Учасники реалізують спільний німецько-український модельний проект, який передбачає модернізацію підготовки та підвищення кваліфікаційного рівня робітників з професії «Реставратор декоративно-художніх фарбувань; маляр», «Столяр; реставратор» та продовження навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» (майстер-будівельник, технолог-будівельник, спеціаліст кольорового просторового дизайну). Метою проекту є підвищення якості професійної освіти у галузі будівництва відповідно до європейських стандартів, за якими випускник є фахівцем широкого профілю, який володіє всіма необхідними ремісничими та технологічними компетентностями та після отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» може керувати малим або середнім підприємством відповідного профілю. Після апробації навчальні програми, дидактичні матеріали та загальна проектна документація будуть доступними всім зацікавленим установам та закладам професійної освіти. Це дозволить утілити результати проекту в інших українських ПТНЗ, оскільки поширення досвіду є одним із завдань німецьких партнерів. На думку зарубіжних експертів, нині треба прогнозувати, які професії стануть актуальними або виникнуть через 4—5 років і вже розпочинати розробляти для них навчально-методичну та нормативну базу. Необхідно враховувати психолого-педагогічні проблеми, пов'язані з інтелектуалізацією високотехнологічного виробництва, а також результативність аналітичної, прогностичної, організаційної, діагностичної, коригувальної функцій ПТНЗ.

Висновок. З метою вирішення актуальних проблем підготовки виробничого персоналу в Україні увага науковців і практиків має концентруватися на таких визначальних моментах: удосконалення державної політики в галузі професійної освіти на основі розвитку соціального партнерства; забезпечення адекватного довгострокового фінансування та продуманого стимулювання суб'єктів навчання; створення системи незалежної атестації професійної кваліфікації та тестування, що гарантують відповідність отриманої освіти до світових стандартів; реалізація здорової конкуренції між структурами, які здійснюють професійне навчання; створення належних можливостей для навчання,

відповідно до запитів різних, у тому числі малих, фірм і підприємств, урахування кращого зарубіжного досвіду модернізації професійної освіти шляхом реалізації міжнародних проектів.

Вважаємо актуальними питання інтенсифікації та оптимізації діяльності навчальних закладів, спрямованої на поєднання здобутків вітчизняної та світової наукової думки стосовно оновлення змісту, методів і технологій навчання відповідно до нової, особистісно орієнтованої парадигми освіти. Серед першочергових завдань — дослідження проблем педагогіки і психології праці, неперервної професійної освіти, професійного навчання на виробництві, інформаційно-комунікаційних технологій у професійно-технічній освіті, зокрема формування інформаційного освітнього середовища, науково обґрунтованого психологічного супроводу навчально-виховного та навчально-виробничого процесів у ПТНЗ, міждисциплінарного та прогностичного підходів до проблем професійної освіти з урахуванням загальноосвітніх тенденцій.

Література:

1. Базовые принципы модернизации начального профессионального образования // Профессиональное образование. — 2004. — № 11. — С. 2-4.
2. Вітченко А. Модернізація освіти в Україні : стратегія прориву чи його імітація? [Електронний ресурс] / Андрій Вітченко // Університет. — 2010. — № 1. — С. 5-13. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/univer/2010_1/5-13.pdf.
3. Кремень В. Г. Модернізація освіти — важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України [Електронний ресурс] / В. Кремень // Вісник НАН України. — 2001. — №3. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2001-03/7.htm>.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012—2021 роки : від 25 червня 2013 р. №344/2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
5. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія / Н. Г. Ничкало. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 200 с.
6. Полтавцева Е. С. Проблемы развития европейского профессионального образования / Е. С. Полтавцева // Профессиональное образование. — 2004. — № 11. — С. 32-33.
7. Радкевич В. Науково-методичні основи модернізації змісту професійної освіти і навчання / В. Радкевич // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. пр. — Вип. 1 / Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України. — К. : Вид-во ІПТО НАПН України, 2011. — С. 57-67.

Розкрито науково-методичні підходи до розвитку професійної освіти і навчання в європейських країнах, а також базові принципи модернізації професійно-технічної освіти. Запропоновано напрями підвищення ефективності діяльності ПТО шляхом формування нової системи відносин у царині підготовки кваліфікованих робітників між державними та місцевими органами влади, підприємствами, роботодавцями та службами зайнятості.

Ключові слова: базові принципи, професійна освіта і навчання, модернізація, професійний стандарт, компетентність.

Раскрыты научно-методические подходы к развитию профессионального образования и обучения в европейских странах, а также базовые принципы модернизации начального профессионального образования. Предложены направления повышения эффективности деятельности ПТО путем формирования новой системы отношений в сфере подготовки квалифицированных рабочих между государственными и местными

органами власти, предприятиями, работодателями и службами занятости.

Ключевые слова: базовые принципы, профессиональное образование и обучение, модернизация, профессиональный стандарт, компетентность.

Scientific and methodical approaches to the development of vocational education and training in European countries, as well as the basic principles of the modernization of vocational education are shown in the article. Directions of increase of efficiency of activity of the VET by forming of the new system of relations in area of skilled workers training between state and local governments, businesses, employers and employment services are offered.

Key words: basic principles, vocational education and training, modernization, professional standard, competence.